

MAĞARA DUVARLARINDA İLKEL RESİMLERLE BASLAYAN 7. SANAT

SİNEMA 100 YAŞINDA

BURÇAK EVREN

Hareketi verebilmek... Prehistorik çağdan yüzyılımızın başına dek insanoğlu hep bunun peşinde koşa durmuştur. Taşı cilalamak bir yana yontma becerisini dahi gösteremeyen ilkel insanın Altamira, Lascaux ve son olarak gümüşüğüne çıkarılan Combe D'arc mağaralarında ritüel anlamlı da olsa yaptıkları resimler hep hareketi verebilme iğdü-düsünün birer çabaları olmuştur. Prehistoryenler ve arkeologlar tarafından yıllar boyu incelenen bu mağaralar yalnızca insanlığın değil, aynı zamanda sinemanın da ilk görüntülerini oluşturur. Tek farklılıkları ise hareketsiz oluşlarıdır. Oysa ki bu mağara resimlerinin sinema ile benzerlikleri o kadar çoktur ki; önce prehistorik insan tüm duygularını, düşlerini resim yoluyla aktarma gereksinimi duymuştur. Sonra da bunları herkesin görebileceği bir yere değil de aksine mağaraların en kuytu en loş yerlerine yapmıştır. Özel günlerde izlemek, belki de eğlenmek için. Mağarayı bir sinema salonuna, duvarları da bir perdeye indirgersek geriye resimlerin görülmesini olası kılan bir projeksiyon makinesi kalır ki ilk insan onu da (resimlerin üzerindeki is izlerinden anlaşıldığı gibi) ateşin ışığı ile sağlamanın kolaylığını bulmuştur. Şimdi buyurun 30 bilemediniz 20 bin yıl önceki sinema salonuna. Düşünebiliyor musunuz? Alevlerin mağaranın en kuytu

yerinde zifiri karanlıktaki duvar resimleri üzerinde oluşturduğu ışık-gölge oyunlarını... Hareket kendiliğinden oluşmuş gibi. İnsanlık tarihinin ilk salonu ve alt yazısız, sessiz ama renkli ilk filmi. Bu ilk filmden sonra gelecek program ile pek yakındayı öğrenmek için insanoğlunun çok beklemesi gerekecektir. Gerçi İsveç'te Tunç devrinden kalma Kivik anıtı ile Firavunlar dönemine ait çizilmiş canlı resimleri andıran kimi çalışmalar var ise de asıl gelecek program MÖ 5000 yılında Çin'de Karagöz'ün atası sayılan gölge oyunu idi. Bunu çok daha sonraları Eflatun'un Devlet adlı yapıtında sözünü ettiği ünlü "mağara benzetmesi" izledi. Bu film aynı zamanda yalnız sinemanın değil, onun da ötesinde sessiz sinemanın da yüzyıllar önce insanoğlunun aklından geçtiğini ortaya koymaya yetiyordu. Artık tarihin sineması yaygınlaşmaya başlamıştı. Yunan ve Roma dönemlerinde taş oyuşmuş görkemli filmler (Rölyefler) yığınların beğenilerine sunulmakla kalmıyor, onların da katılımlarını gerekli kılıyordu. Bergama Sunağı'nın dört yanını çeviren tanrılarla devlerin savaşı, Trajan sütununu bir film gibi sarmalayan kabartmaları onca hareketsizliğine karşın birer sinema şeridinden başka birşey değildi.

Arkeolojinin sineması fotoğrafın bulunuşuna dek devam etti. Fotoğraf dış dünyaya ait görüntüleri saptamakla kalmayıp onların çoğaltımını da sağladı. Sıra harekete gelmişti. Ama cansız olan bu nesnelere nasıl hareket edecekti? Bütün sorun buydu. Çözümünün bir özelliği belki de bir kusuru bu olanaksızmış gibi görünen sorunu çözmeye yetti. "Ağtabaka izlenimi" denen bu özellik üzerinde MÖ 4. yüzyılda Aristo "Düşler Üzerine" MÖ 1.yüzyılda latin ozan Lucretius "De Rerum Natura" MS 2.yüzyılda Batlamyus "Almagest" yapıtlarında uzun çalışmalar yaptı. MS 11.yüzyılda ise Arap bilgini İbn-ül-Haytam tüm bu çalışmaları toplu halde 18.yüzyılın bilim adamlarına aktardı. Sinemanın atası Newton çarkı da böylece doğmuş oldu. Ardından Phenakistiscope, Stroboscobe, zootrope, revolver, photographique, fusil photographique izledi. Artık "sihirli kutu"ya giden yol kısalmış insanoğlunun harekete ilişkin sorununun çözü-

TT-580972

mü gerçekleşmişti.

SİNEMA DOĞUYOR

28 Aralık 1895'te Paris'te Capucins Bulvarı'ndaki Grand Cafe'nin önünden geçenler o güne dek bilmedikleri bir sözcüğü adeta haykırıcasına yineleyen Louis ve Auguste kardeşlerle tanıştılar. Bu sinemanın mucidi kardeşler, cafe'nin zemin katında yeni buluşlarına taraftar toplamak için vargüçleri ile bağırıyor, insanları bilmedikleri bir gösteriye davet ediyorlardı. İnsanların çoğu ise böylesine bir davete kayıtsız kalıyor, çok azı ise panayır eğlencesine benzer bir gösteriyi sırf merak dürtüsüyle izleme zahmetine katlanıyordu. Oysa ki sinemanın tarihi o gün o yerde ilk harfini koyuyordu. Lumiere kardeşler bu çabalarında yalnız değildiler. Çok ötelerde bir başka kitada ise Edison benzer bir gösteriyi yineliyor, onu tecimsel kılmak için tüm yeteneğini ve sermayesini ortaya koyuyordu. Böylece ilk savaş tecimsel alanda başlamış oluyordu.

Lumiere'in ilk filmi fazla düş gücüne gereksinim duymayan

"Lumiere fabrikalarından çıkış-1895" idi. Ardından "Sulanan Sulayıcı" "Bebeğin Kahvaltısı" "Çocuk Kahvaltısı" ve diğerleri geldi. Oldukça silik ve titrek görüntülerin süresi ise neredeyse bir göz açılıp kapanması kadarıydı. Lumiere daha farklı filmler yapmak için dünyanın dört bir yanına alıcılarını göndermeye başladı. Ama bu ilk sinemacının tek bir kusuru vardı: O da sinemanın geleceğini görememek.

Lumiere'in bu boşluğunu Georges Meiles doldurdu. Yalnız doldurmakla kalmayıp sinemaya Lumiere'inkinden farklı düş gücünü de armağan ederek ilk adam değil ama sinemanın büyücüsü oldu. 16 dakikalık "Aya Seyahat" filmi bu düş gücü ile sinemadaki bilim kurgunun ilk örneği oldu. Ama Meiles'in de bir kusuru ya da görmemezlikten geldiği bir nokta vardı. Sinemayı dar bir alanda tutsak ederek bir iş sahası haline getirmemek. Onun açlığını da Charles Pathe kapatarak sinemayı endüstri haline getirip ilk tekeli kurdu.

Patent savaşı ilk cephesini sinema salonlarında açtı. 1900'lerde önce İngiltere'de gö-

rülen yerleşik sinemalar sonra Amerika'da "Nickel Odeon" adı altında yaygınlık gösterdi. Nikelden yapılmış beş sentlik paralarla girilen ve adını bundan alan sinemalar çok kısa sürede tüm Amerika kıtasına dağıldı. Edison bu sinemalarda gösterilen filmleri Fransızların elinden almak için patent savaşını başlattı ve uzun bir süre uğraştıktan sonra kazandı. Ama bu kez karşısına onun tekelden kurtulmak isteyen bağımsızlar çıktı. Sinema salonları hızla artınca rekabet nedeniyle filmlerin kalitesinde de bir düzelme oldu. 1896'da ilk öpüşmeyi gösteren The May Irwin John C. nin *Rice Kiss* filmi. 1903'te de bugünkü western türünün atası olan ilk kovboy filmi *Büyük Tren Soygunu* çekildi. 1908 ile 1918 yılları arasında Lafitte kardeşler "Film d'Art"ı kurarak tanınmış yazarlara senaryolar ısmarlayıp Comedia-Française'nin ünlü oyuncularına filmler çevirtmeye başlayarak sanat sinemasının ilk adımlarını attılar. 1908'lerde bugünkü TV dizilerinin prototipi sayılan bölüklü filmler ortaya çıktı. Aynı kahramanın çeşitli serüvenlerini konu

alan bu filmler en heyecanlı yerlerinde bitiyor, bir ikincisinde ise bu yerden bir başka heyecanlı yere kadar devam ediyordu. Polis hafiyelerinin kralı *Nick Carter*, ovalar kralı Riffle Bill, denizler hakimi *Korsan Morgan* bu bölüklü filmlerin en çok izleyici toplayan örnekleri oluyordu.

HOLLYWOOD'UN KURULUŞU

Edison, Fransız filmlerine ve dolayısıyla sinemacılarımıza açtığı savaşı kazanınca, bu kez benzer tekeli kendisi kurdu. Bu tekele karşı başta Adolph Zukor, Marcus Loew, Carl Leammle, William Fox gibi göçmen sinemacılar baş kaldırmakta gecikmedi. Bu başkaldırımın sonucunda hem Paramount, MGM, Universal, Fox gibi dev şirketler, hem de sinemanın merkezi Hollywood doğmuş oldu. Hollywood'la birlikte sinemanın yıldız yaratıcılığı da suyüzüne çıkmış oldu. Filmler artık yalnızca konularıyla değil, aynı zamanda oyuncularıyla da değer kazanmaya başladı. Ve bu arada sinemanın gelmiş geçmiş en büyük oyuncularından Charles Chaplin de sennet'in en büyük buluşu olarak sinemaya armağan edildi. *Şarlo Serseri*, *Göç-*

men, *Şarlo Askerde* bu büyük oyuncunun dahiliğe giden yolunda ilk örneklerini oluşturdu. 1915'te Luce ve Sennett'le ortaklığa girişen David-Wark Griffith 300 metrelik 400 filminden sonra sessiz sinemanın baş yapıtları olan *Bir Ulusun Doğuşu* ve *Hoşgörüsüzlük* adlı filmlere imzasını atarak sinemanın ölümsüzleri arasına girdi.

Birinci Dünya Savaşı sırasında hissedilir bir duraklama geçiren sinema savaşın acıları ve yıkımlarından sonra tekrar canlanmaya başladı. Avrupa'da en güçlü kuruluşların başında gelen UFA çeşitli ülkelerin oyuncu ve yönetmenlerini kendisine bağlayarak Hollywood sinemasına bir alternatif oluşturdu. Fritz Lang, Robert Wiene, Polo Negri, Lubitsch bu yapımevinin bir bakıma devamlı sanatçıları oldu. Wiene bu dönemde *Dr. Caligari'nin Muayenehanesi*'ni çekerek sinemanın belki de ilk akımı olan dışavurumculuğa imzasını attı.

ALTIN ÇAĞ

Sessiz sinema 1923 ile 1928 arasında altın çağını yaşadı. Fransa'da avantgarde akımı yeniden canlanarak Cubisme, Dadaisme, Futurisme ve Surrealisme'in etkileri filmlere yansdı. Rene Cler *Uyuyan Paris* (1924) *Perde Arası* (1924) Jacques Feyder *Atlantide* (1921) Dreyner bütün zamanların en iyi on filmi *Jeanne d'Arc*'in Tutkusu (1928) filmlerini çevirdi. Bu dönemde Almanya'da ise Fritz Lang *Metropolis* gibi tartışmalı ama baş yapıt olduğu yadsınmayan filmi yaptı. Amerika'da Chaplin ustalıktan dahiliğe imzasını atan

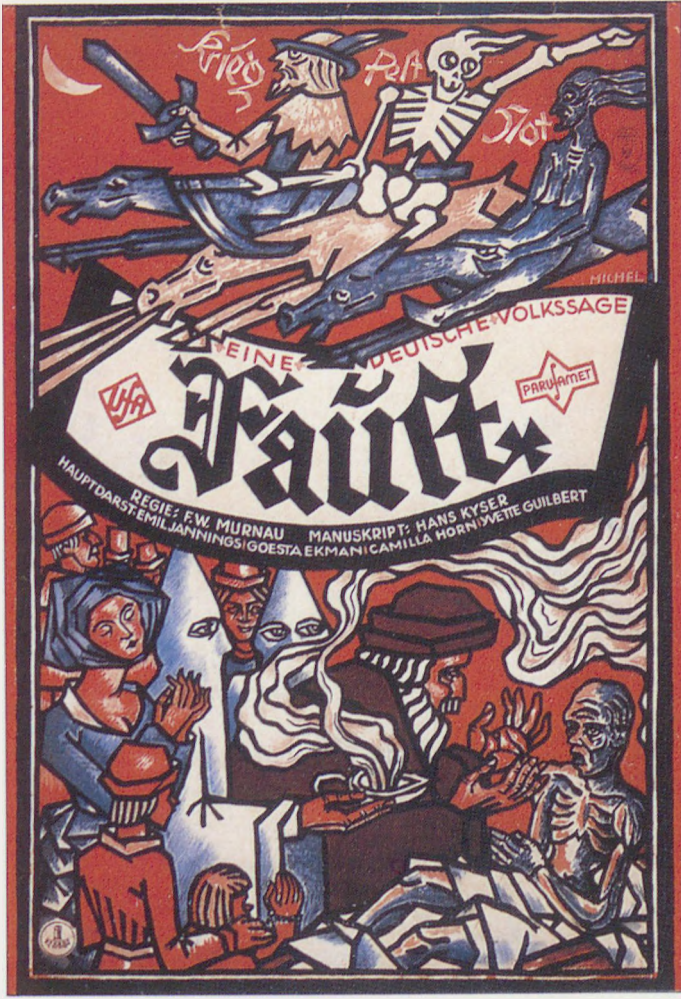

Altına Hücum'u çevirdi. Ama en şaşırtıcı ve en görkemli örnek Sovyet sinemasının dahi çocuğu Eisenstein'den geldi. Sergey Mikailoviç Eisenstein 27 yaşında yönettiği *Potemkin Zirhlisi* ile yalnızca sessiz sinemanın değil, yedinci sanat sinemanın da en büyük isimleri arasında yer aldı.

SESLİ YILLAR

Sessiz sinema baş yapıtlarıyla anlatımın doruğuna çıkınca bu anlatıma diyalogların eklenmesi kaçınılmaz oldu. İzleyenler artık filmin dramatik yapısıyla hareketliliğine ayak uydurmaya çalışan ara yazılarla ve piyanonun salonun tümünü kucaklamayan sesiyle yetinmez oldular. Görüntünün yanısıra sesin de gelmesi için çalışmalar yapıyordu ama henüz yeterli düzeye gelmemişti. Üstelik başta Chaplin, Pudovkin, Eisenstein, Murno olmak üzere sessiz sinemanın devleri sesli sinemaya karşı idiler. Ama teknoloji ve seyircinin gereksinimi onları da kısa sürede etkisi altına aldı. Yarı opera *Don Juan* (1926) ve müzikle konuşmanın yer aldığı ilk sesli film *Caz Şarkıcısı*'ndan (1927) sonra ses sinemaya girmiş oldu. Chaplin

belkide istemeye istemeye çektiği bir başka başyapıtı *Şehir Işıya*'nı çekerek sesli de film yapacağını kanıtladı. Sesin sinemaya

girmesiyle bir takım öncü yönetmenler ortaya çıkarken eskiler de kısa bir direnmeden sonra başyapıtlarını ortaya koymaya başla-

dılar. Öncü yönetmenlerin başında ise İspanyol Luis Bunuel geliyordu. Bu yönetmen *Endülüis Köpeği* (1928) ve *Altın Çağ* (1930)

ile sinemada gerçeküstücülüğün en özgün yapıtlarını ortaya koydu.

1929'lardaki büyük bunalım Amerikan sinemasını derinden etkiledi. Roosevelt'in "New Deal" siyaseti çok geçmeden sinemada da yansımaları buldu. Çoğunlukla kutsal aile Amerikalılık ruhunun yüceltilmesi ve didaktik filmler ön plana çıktı. Bu dönemin ünlü yönetmenlerinden Frank Capra "Bir Gecede Oldu", "Mr. Deeds Şehre Gidiyor", "Para Beraber Götmez" başta olmak üzere bir dizi film yapma olanağını buldu. Amerikan toplumu eleştirel bir gözle yaklaşan William Wyler "Mrs. Miniver", western türünün gelmiş geçmiş en büyük ustası John Ford "Posta Arabası/ Cehennemden Dönüş", Orson Welles, bugün bile aşılmaayan sinemanın en büyük filmlerinden biri sayılan "Yurttaş Kane", Charlie Chaplin "Asri zamanlar" ve Hitler'e hatırı sayılır bir eleştiri yöneltten "Şarlo Diktatör" filmlerini yaptı.

İkinci Dünya Savaşından sonra özellikle Avrupa'da bir takım yönetmenler ortak dil oluşturarak sinemayı etkileyen akımlar yarattılar. Bu akımların en önemlisi İtalyan yeni gerçekçilik idi. Rossellini "Roma Açık Şehir", "Paşa", De Sica, "Bisiklet Hırsızları", "Milano Mucizesi", Umberto D Visconti, "Yer Sarsılıyor", "Günahkar Gönüller", "Düşman Kardeşler", Antonioni "Serüven", "Batan Güneş", Fellini, "Sonsuz Sokaklar", "Tatlı Hayat", "Sekiz buçuk" filmleriy-

le bu akımın tipik yönetmenleri arasında ilk sırayı aldılar. Fransa'da ise Carne ile birlikte yeni dalga akımı başladı. Bu akıma Renoir gibi eski kuşak yönetmenlerinin yanında Resnais, Truffaut, Marcel Camus, Roger Vadim gibi yeniler de katıldı. İngiltere'de İtalya ve Fransa'dakine paralel olarak özgür sinema akımı başladı. Karel Reisz, Tony

Amerikan sineması yaratıcılıkla değil ama, serüven ve sonra da felaket filmleriyle dünya pazarında tartışılmaz ve karşikonulmaz bir egemenlik kurdu. Spielberg'in bir biri ardına çevirdiği filmler bir yandan gişe rekorları kırarken öbür yandan sinemanın geleceğini belirledi. Dünyanın sorunlarını çözmekte yetersiz kalıp inandırıcılığı yitiren ölümlü ve

güçleri sınırlı kahramanlar yerine (kovboylar, tarzanlar) üstün güçlerle donatılmış, güçleri sonsuzluğa kadar uzanan Süperman'ler Batman'ler ve bunların çizgi romanlara yansıyan versiyonları sinemanın baş kişileri olmaya başladı. Sınırlanmayan Hollywood sineması bunu seyircinin doyum noktasının doruğuna dek taşıyıp yaratıcı değil ama günümüzde en geçerli olan eğlencelik sinemanın örneklerini verdiler.

Sinema yalnızca yönetmenler, filmler, yapımcılar ve çok kısaca değindiğimiz akımlar değil.

Aynı zamanda oyuncuların da bir bütünü. Ama bu kısa derlemezde onlardan hiç söz etmedik. Yaşları belli olmasın diye... Onlar her zaman loş salonların devasa perdesinde ilk görüldükleri gündeki gibi belleklerimizdeki yaşlardadır. Amlarla birlikte hep taze hep çekici ve hep dayanılmaz güzellikte de kalacaklardır. Yedinci sanat Sinema 100 yaşına basıp DALYA dese bile... □

Richardson bu akımın önde gelen temsilcileri oldu.

60'lı yıllar özellikle başta Hindistan, Mısır ve Afrika sineması olmak üzere üçüncü dünya ülkelerinin sesini duyurduğu uluslararası film festivallerinde ödüller kazandığı bir dönemin başlangıcı oldu. Özellikle bilinen Hollywood sinemasına karşı baş kaldırı taşıyan bu filmler ulusal sinemanın kendi motifleriyle özentiden uzak filmler yapabileceğini kanıtladı. 70'li yıllarda

